

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 69 | 2015 | št. 1-2 (151) | str. 1-257

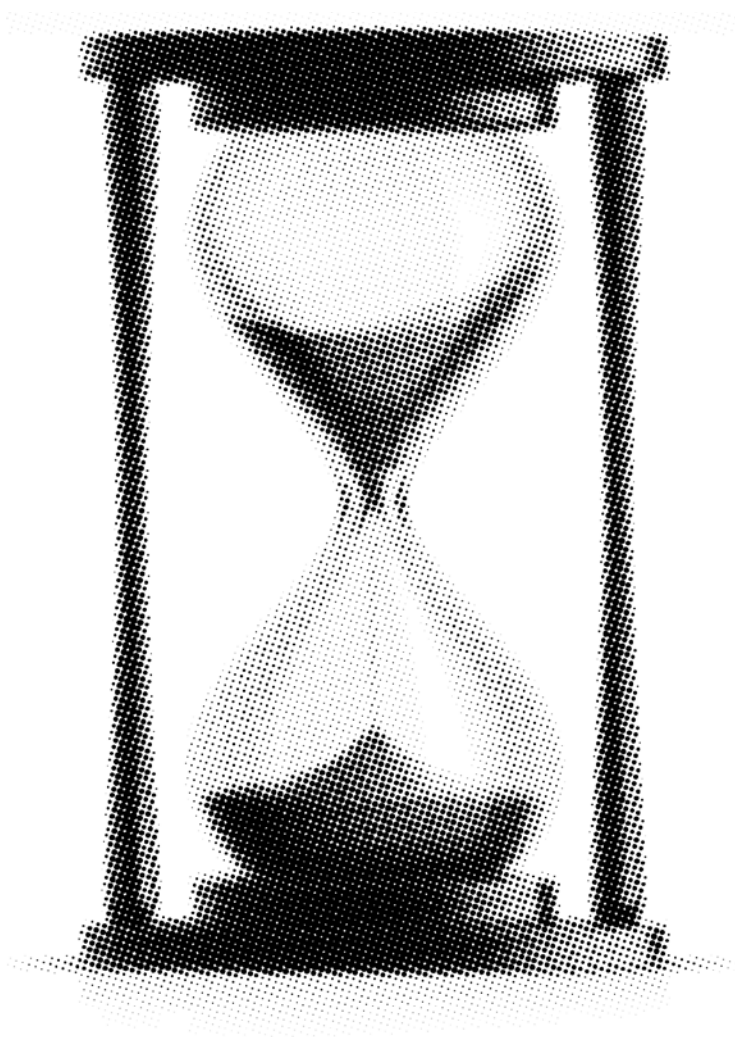

Peter Štih, *Ko je Cerkev začela govoriti slovansko. K ozadjem* • **Dejan Burkeljca**, *Jezuiti Gruberji, Nekateri novi pogledi na zaokroževanja meja loškega gospostva* • **Monika Deželak Trojar**, *Življenje in delo Janeza Ludvika Schönlebna (1618–1681)* • **Klaudija Sedar**, *Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih občin Puconci, Križevci in Hodoš po Tolerančnem patentu* • **Peter Mikša**, *»Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga.« Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju* • **Magdalena Bruckmüller-Schindler**, *Die Musik im Ersten Weltkrieg Zwischen Propaganda, Unterhaltung, Völkerverständigung, Nationalismus und Ablenkung* • **Nina Vodopivec**, *Socialistični spomini in postsocialistične izkušnje: industrijske delavke in delavci* • **Jernej Kaluža**, *Protislovja teorije zgodovinopisja v okvirih skeptične misli Michela Foucaulta*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 69 | 2015 | št. 1–2 (151) | str. 1–234

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec (SI), dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI), dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR), dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI), dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 31. marca 2015.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina, nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200, e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2015: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €, za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €. Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 € in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

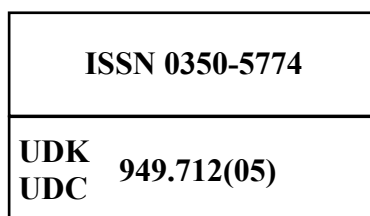
Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS

Prelom in tisk: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, maj 2015

Naklada: 1000 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International editorial Board: Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Charge), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on March 31st 2015.

Translated by: Saša Mlacović (English, German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2015): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

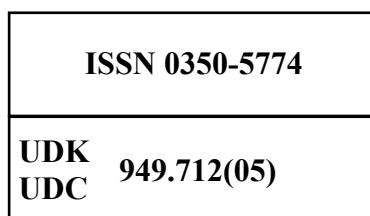
Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, May 2015

Print Run: 1000 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Peter **Štih**, Ko je Cerkev začela govoriti slovansko. K ozadjem pokristjanjevanja v Karantaniji in Panoniji..... 8–40
When the Church Began Speaking Slavic. On the Backgrounds of Christianization in Carantania and Pannonia
- Dejan **Burkeljca**, Nekateri novi pogledi na zaokroževanja meja loškega gospostva 42–57
Some New Views on Rounding Off Borders of the Loka Seignury
- Monika **Deželak Trojar**, Življenje in delo Janeza Ludvika Schönlebna (1618–1681)..... 58–86
The Life and Work of Janez Ludvik Schönleben (1618–1681) in Light of Archival Sources
- Klaudija **Sedar**, Ustanovitve Evangeličanskih cerkvenih občin Puconci, Križevci in Hodoš po Tolerančnem patentu 88–110
The Establishment of Evangelical Congregations Puconci, Križevci and Hodoš Following the Patent of Toleration
- Peter **Mikša**, »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga.« Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju 112–123
“It is Largely Owing to Me that Triglav Remained in Slovene Hands.” Jakob Aljaž and His Mountaineering Activities in the Triglav Mountain Range
- Magdalena **Bruckmüller-Schindler**, Die Musik im Ersten Weltkrieg Zwischen Propaganda, Unterhaltung, Völkerverständigung, Nationalismus und Ablenkung 124–160
Glasba v prvi svetovni vojni – med propagando, zabavo, sporazumevanjem med narodi, nacionalizmom ter razvedrilom
- Nina **Vodopivec**, Socialistični spomini in postsocialistične izkušnje: industrijske delavke in delavci 162–178
Socialist Memories and Post-Socialist Experience: Female and Male Industrial Workers

Jernej Kaluža , Protislovja teorije zgodovinarstva v okvirih skeptične misli Michela Foucaulta	180–204
Contradictions of Theory of Historiography Within Michel Foucault's Sceptical Thought	

Zapisi – Review and Reports

Mirjam Oblak, Informacijska tehnologija pri pouku zgodovine v osnovni šoli v Sloveniji	206–225
Information Technology in Teaching History in Slovene Basic School	

V spomin – In memoriam

Štefan Trojar (19. 9. 1931 – 29. 10. 2014) (Danijela Trškan)	228–230
--	---------

Ocene in poročila – Review and Reports

Martin Bitschnau und Hannes Obermair (bearb.), Tiroler Urkundenbuch II/1; II/2 (Peter Štih)	232–234
Esad Kurtović, Vlasi Bobani (Ignacij Voje)	235–238
Jurij Perovšek, O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji (Bojan Balkovec)	239–241
Mirjam Milharčič Hladnik and Jernej Mlekuž (eds.), Going Places. Slovenian women's stories on migration (Žarko Lazarevič)	242–244
Harald Stute, Günther Lucks, Hitlers vergessene Kinderarmee (Jože Maček)	245–249
John F. Lyons, Teaching History Online (Danijela Trškan)	250–252

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	254–257
Instructions for Authors	

Razprave

Klaudija Sedar

Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih občin Puconci, Križevci in Hodoš po Tolerančnem patentu

UDK 274(497.411 Prekmurje)''17''

SEDAR Klaudija, dr., Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, SI-9000 Murska Sobota Zvezna ulica 10, klaudija.sedar@guest.arnes.si

Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih občin Puconci, Križevci in Hodoš po Tolerančnem patentu

Zgodovinski časopis, Ljubljana 69/2015 (151), št. 1-2, str. 88–110, cit. 100

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Izvleček vsebine: Prispevek se osredotoča na čas, ko so bili protireformacijski ukrepi končani z izdajo Tolerančnega patenta leta 1781, ki je med drugim dovoljeval tudi ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih občin, izgradnjo bogoslužnih prostorov ter vzdrževanje duhovnikov in učiteljev. V Prekmurju so med prvimi zbrale potrebno dokumentacijo in zaprosile za dovoljenje za ustanovitev cerkvenih občin krajevne verske skupnosti Puconci, Križevci in Hodoš. Vsem trem je bila prošnja odobrena, tako da so leta 1783 začele z organiziranim bogoslužjem in tudi vzgojno-izobraževalno dejavnostjo. V prispevku je poudarek na prvih letih delovanja novoustanovljenih cerkvenih občin, ki je vključevalo zidanje cerkva oz. molilnic, župnišč in šol ter delovanje duhovnikov in učiteljev.

Ključne besede: evangeličanske cerkvene občine, Puconci, Križevci, Hodoš, cerkev, cerkveni inventar, duhovniki, učitelji

Avtorski izvleček

UDC 274(497.411 Prekmurje)''17''

SEDAR Klaudija, PhD, Regional and Study Library Murska Sobota, SI-9000 Murska Sobota, Zvezna ulica 10, klaudija.sedar@guest.arnes.si

The Establishment of Evangelical Congregations Puconci, Križevci and Hodoš Following the Patent of Toleration

Historical review, Ljubljana 69/2015 (151), Vol. 1-2, pp. 88–110, 100 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

The contribution focuses on the period of the end of Counter-Reformation measures when the Patent of Toleration was issued in 1781, which among other things allowed also the establishment of Evangelical congregations, construction of liturgical venues and upkeep of ministers and teachers. Religious communities in towns of Puconci, Križevci and Hodoš were among the first communities in the Prekmurje region to gather the relevant documentation and request permission to establish congregations. All three requests were granted, so that in 1783 they took up organised liturgy and educational activities. The contribution highlights the first years of the newly established congregations that included the construction of churches or oratories, schools, and activities of ministers and teachers.

Key words: Evangelical congregations, Puconci, Križevci, Hodoš, church, church inventory, ministers, teachers

Author's abstract

1 Uvod

Z uveljavitvijo reformacije v Prekmurju so kaj kmalu zaživele tudi številne Evangeličanske cerkvene občine (v nadaljevanju cerkvene občine), o organizaciji katerih izredno prepričljivo govori vizitacijsko poročilo iz leta 1627.¹ Obstoje te pa je prenehal s protireformacijskimi ukrepi, ko so bile evangeličanom cerkve odvzete, s čimer se je tudi prenehalo evangeličansko bogoslužje v Prekmurju. Ponovni vzpostavitev cerkvenih občin je bil naklonjen Tolerančni patent, ko so prekmurski evangeličani znova zaživel in se je na novo organiziralo cerkveno življenje, najprej v cerkvenih občinah Puconci, Križevci in Hodoš. Vse tri vasi so v severnem delu Prekmurja (v nekdanji Železni županiji), kjer se je evangeličanska vera tudi v največji meri obdržala, medtem ko je v južnem delu ostala prevladujoča katoliška vera.² Kakšne zahteve so morale biti izpolnjene za ustanovitev cerkvenih občin, kako je potekala njihova reorganizacija, s kakšnimi težavami so se soočale in kako so vzpostavile versko življenje ter izobraževalno dejavnost, bomo poskušali ponazoriti na podlagi ohranjenih arhivskih dokumentov.

Osvetlitev evangeličanskega cerkvenega življenja po Tolerančnem patentu nam hkrati daje tudi uvid v preteklost in same začetke še danes obstoječih in delujočih cerkvenih občin. S patentom je torej prišel čas za uveljavitev in nadaljnji obstoj evangeličanov, ki so se na Slovenskem prav v Prekmurju najštevilnejše obdržali vse do današnjih dni.

2 Odvzem cerkva in pomen Tolerančnega patenta za evangeličane

Ob pojavu protestantskega gibanja na prekmurskih tleh, ki se beleži v prvi polovici 16. stoletja, je bilo sprejemanje nove vere tesno povezano z versko naravnostjo zemljiškega gospoda. Nova vera se je v teh krajih širila zelo hitro in se tudi hitro ukoreninila, kar je privedlo do tega, da so evangeličani v župnijah gornjega Prekmurja že okoli leta 1590 v celoti prevzeli cerkveno upravo in jo obdržali vse

¹ Prevod listine je delo Ivana Zelka, gl. *Zgodovina Prekmurja*, str. 189–212. Zapisnik nazorno prikazuje organiziranost Evangeličanskih cerkvenih občin soboške dekanije v letu 1627.

² To je še danes tako – v južnem delu Prekmurja je le Evangeličanska cerkvena občina Lendava, ustanovljena leta 1902 in šteje okrog 110 članov (Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 256).

do leta 1672. Tedaj se je namreč začela t. i. katoliška reformacija oz. protireformacija in v marcu ter v maju leta 1672 je bilo protestantom odvzetih večina cerkva.³ Protireformacija na Ogrskem si je seveda prizadevala, da bi povsem onemogočila trdoživ protestantski življenj, a protestanti so se branili z vso močjo. Glede na to, da so se neprestano pritoževali na cesarskem dvoru in pri palatinu v Bratislavi, je bil dunajski dvor 2. aprila 1691 prisiljen izdati posebno uradno obrazložitev o uresničevanju verskega zakona iz leta 1681, imenovano *Explanatio Leopoldina*. A ta odredba⁴ je dejansko pomenila uzakonitev še doslednejšega preganjanja protestantov in večji udarec njihovi verski in družbeni naravnosti. Toda protestanti severovzhodnega Prekmurja so kljub temu vztrajali v svoji veri in obrambi cerkva. Tako do leta 1732, ko je z izdajo kraljevske odredbe *Carolina Resolutio* nastopil naslednji val protireformacije in je županijska oblast posegla po nasilnih ukrepih ter zasedla še zadnje protestantske cerkve v Prekmurju (v Gornjih Petrovcih, v Kančevcih, na Hodošu, v Domanjševcih in v Selu), duhovnike pa pregnala z vojaško silo.⁵ Njihove cerkve so prešle v last katoliške cerkve, prav tako šole, pokopališča, njive, liturgični predmeti in matične knjige. V zameno za cerkve, ki so ostale v lasti katoličanov, je zakon o t. i. »Artikularnih krajih«, sprejet v Šopronu leta 1681, protestantom zagotovil določene verske svoboščine. Na podlagi tega sta bila prekmurskim evangeličanom v Železni županiji določena kraja Nemescsó in Celdömölk ter v županiji Somogy kraj Šurd. Kalvincem v Železni županiji je bil določen kraj Felső Ör, v Zalski županiji pa kraj Szilyágyu.⁶ V te kraje so hodili poslušat božje službe, uživat Kristusovo večerjo, hodili so po moč in tolažbo. Pot je bila težka in dolga več dni, vendar vernikov to ni oviralo. Čas so si krajšali s prepevanjem pesmi in čeprav so bili v katoliških vaseh, skozi katere so potovali, vselej ponižani, so z dvignjenimi glavami stopali proti zadanemu cilju.⁷ Artikularni kraji so se razvili v pomembna evangeličanska središča, zato so tja prihajali tudi številni slovenski/prekmurski evangeličanski duhovniki in učitelji. Tam so za vernike opravljali božje službe in druge cerkvene obrede, v šolah pa skrbeli za izobraževanje doma zatiranih in preganjanih mladih evangeličanov.⁸

Protestanti so bogoslužje izvajali tudi skrivaj po senikih, saj je bila oddaljenost od artikularnih krajev, kamor so se odpravili le nekajkrat letno, prevelika. Kot je zapisano v prošnji za ustanovitev cerkvene občine Puconci,⁹ so tamkajšnji evangeličani hodili k božjim službam v kraja Nemescsó in Šurd. Potovanje je trajalo dva do tri dni in bilo še posebej nevarno za starejše in nosečnice. Prav tako si te poti vsi niso mogli privoščiti, saj je bilo zanj treba odšteti 1 floren.

³ Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 101–102.

⁴ Odredba oziroma odločba kralja Leopolda, po kateri so se smeli protestanti obrniti do svojega duhovnika v artikularnem mestu zaradi krsta, poroke in pogreba šele, ko so pristojnemu župniku izplačali predpisano takso (Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 216).

⁵ Šebjanič, *Protestantsko gibanje*, str. 29–30.

⁶ Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 114; isti, Tolerančni patent, str. 226; Pivar, Bog je naše zavetje, str. 203, 208.

⁷ Heiner, Hodoške evang. gmajne, str. 65.

⁸ Kerčmar, Tolerančni patent, str. 226.

⁹ VAML, IV. 1. b., 1783. aug. 4. (Puconci).

V tem času, torej po odvzemu cerkva (1732) pa do izdaje Tolerančnega patenta (1781), so mnogi (več kot 2000 prekmurskih evangeličanov) svoje domove zapustili in se v upanju na boljše življenje in versko svobodo naselili v županijah Vas, Veszprém in Somogy. Tukaj imamo v mislih predvsem tiste, ki se niso želeli rekatolizirati, artikularni kraji pa jim niso nudili vsega potrebnega za zadovoljitev njihovih duhovno verskih potreb. Ena izmed »priljubljenih« destinacij je bil jugozahodni del Somogya, in sicer vasi Šurd, Sand, Iharosberényi, Porgószentkirály.¹⁰

Tudi za časa Marije Terezije se položaj protestantskih gmajn, ki so jih oropali cerkva, duhovnikov in šol, ni nič kaj izboljšal oziroma se je še poslabšal. Cesarica je namreč, kot ostali Habsburžani, svojo oblast uresničevala v tesni povezanosti z določili rimskega papeža. V veljavi so namreč še vedno bili verski zakoni, sprejeti s strani Ferdinanda II., ki niso dovoljevali nobene verske svobode. Nove ideje je dovoljevala le v izjemnih primerih, čeprav so se že v večini dežel srednje in zahodne Evrope uveljavili novi načini razmišljanja, ki so izhajali iz učenja reformacije.¹¹ Ugodnejši čas je nastopil šele po smrti Marije Terezije 29. novembra 1780, ko je prestol zasedel njen sin Jožef II. Resda je bil tudi sam katoličan, vendar katolištva ni razumel v smislu papeževega primata, temveč v duhu razsvetljenstva, kot duhovno katolištvo, ki ni bilo grajeno na sovraštvu do drugače mislečih in verujočih, ampak na strpnosti in toleranci. Tako je 13. oktobra¹² 1781 razveljavil karolinsko resolucijo (*Carolina resolutio*) in hkrati objavil Tolerančni patent oziroma edikt, s katerim je ponovno dovolil organiziranje cerkvenih občin.¹³ Z objavo patenta je končal verska trenja in s tem je bila podeljena verska svoboda vsem protestantom helvetske in avguštinske usmeritve ter pripadnikom grške ortodoksne cerkve v mestih in naseljih, kjer je živelo več kot 100 družin ali 500 duš. Za Ogrsko, še posebej pa za prekmurske kraje, so bila zlasti pomembna tista določila patenta, ki so nekatoličanom tudi izven artikularnih naselij dopuščala izgradnjo bogoslužnih prostorov in vzdrževanje duhovnikov ter učiteljev. Patent je resda zagotovil svobodno izvajanje verskih obredov, vendar je vključeval tudi omejitve, tako so na primer cerkve lahko gradili brez stolpa, zvona in dohoda neposredno s ceste, prav tako ni bilo dovoljeno petje cerkvenih pesmi ob spremljanju mrličev na pokopališče.¹⁴

Potem ko so bili prekmurski evangeličani seznanjeni z objavo Tolerančnega patenta (še 9. julija 1782!) s strani škofa Jánosa Szilyja,¹⁵ so nemudoma začeli na novo graditi svoje versko in cerkveno življenje. Ta objava jim je vlila novo upanje, predvsem pa so v tem videli enkratno priložnost, da v večjih središčih dobijo dovoljenje za bogoslužje in zidanje cerkva ali vsaj molilnic.

¹⁰ Kerčmar, Tolerančni patent, str. 226; Pivar, Bog je naše zavetje, str. 209.

¹¹ Kerčmar, Tolerančni patent, str. 227.

¹² Pivarjeva (Bog je naše zavetje, str. 210) navaja datum izdaje Tolerančnega patenta 25. oktobra 1781, Smej (Skrb Mikloša Küzmiča, str. 6) pa 29. oktober 1781.

¹³ Kerčmar, Tolerančni patent, str. 229.

¹⁴ Več glej Pivar, Bog je naše zavetje, str. 210; Šebjanič, *Protestantsko gibanje*, str. 58.

¹⁵ Smej, Skrb Mikloša Küzmiča, str. 6. Škofa Szilyja je namreč obstoj protestantizma v njegovi škofiji hudo motil, zato je vsebino cesarjevega patenta o verskih svoboščinah nižji duhovščini posredoval z zamikom (Šebjanič, *Protestantsko gibanje*, str. 58).

Zemljo za cerkev in šolo je moral zagotoviti zemljiški gospod, toda ni bil dolžan prispevati k stroškom izgradnje ter oskrbi učitelja in duhovnika.¹⁶ To breme je bilo naloženo evangeličanskim družinam. Sami, torej na lastne stroške, so morali graditi cerkve ali molilnice, župnišče in učiteljevo bivališče. Prav tako so morali skrbeti za plače svojih duhovnikov in učiteljev ter celo za vsako opravljeno kazualijo (obred krsta, poroke, pogreba) plačevati določeno štolo katoliškemu duhovniku.¹⁷ Bili so tako rekoč sami, a dovolj močni in odločni, da so se navkljub veliki revščini in pomanjkanju ter šibkim gmotnim temeljem lotili tovrstnega »projekta«.

Za ustanovitev cerkvene občine so se najprej odločile vasi Puconci, Križevci in Hodoš s podružnicami. Prva naloga je bila zbrati vso potrebno dokumentacijo in zatem denarna ter materialna sredstva, namenjena za gradnjo potrebnih stavb. Njihove prošnje so bile uslišane in že jeseni leta 1783 so v Prekmurju nastale prve tri Evangeličanske cerkvene občine, katerim so v poznejših letih sledile še druge. Ustanovitev cerkvene občine v Puconcih se datira na 12. oktober, v Križevcih se je to zgodilo 19. oktobra in na Hodošu 1. novembra leta 1783.

Te tri cerkvene občine so po objavi Tolerančnega patenta na prvem cerkvenem zboru prekdonavskega luteranskega okrožja leta 1786, kjer je bilo ustanovljenih 13 senioratov, bile uvrščene v t. i. spodnji seniorat Železne županije. Puconska cerkvena občina je obsegala 58 naselij s 1.228 družinami, križevska 25 naselij s 738 družinami in hodoška 9 naselij z 268 družinami.¹⁸

3 Cerkvena občina Puconci

Kot prva po Tolerančnem patentu je prošnjo za ustanovitev cerkvene občine poslala krajevna verska skupnost Puconci. Verniki so prošnjo poslali 28. januarja 1783, dovoljenje s kraljevskega urada pa dobili 19. maja istega leta. Le tri dni kasneje (22. maja 1783) so poslali prošnjo¹⁹ še županijskim oblastem z navedbo, da imajo zadostno število družin in dovolj zbranih sredstev za vzdrževanje duhovnika in učitelja. Zatem je bila 3. julija opravljena preiskava, obenem tudi za Križevce, kot obvezni del pred formalnim začetkom delovanja cerkvene občine. V nastajajoči cerkveni občini je tedaj živelo 726 družin s stalnim prebivališčem in 148 družin, ki so imele stalno prebivališče drugje, a so kljub temu bile pripravljene pomagati. Za izgradnjo cerkve, župnišča in učiteljevega bivališča je bilo dotlej zbranih 2372 florenov in 55 denarjev; za duhovnika 176 florenov in 14 denarjev ter 18,75 požunskih²⁰ mernikov pšenice, 71,25 pšenične moke in 13,5 požunskih mernikov

¹⁶ Pivar, Bog je naše zavetje, str. 211.

¹⁷ Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 134.

¹⁸ Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 172. Šebjanič (*Protestantsko gibanje*, str. 67) navaja, da je bilo okrog leta 1790 v cerkveni občini Puconci 6.244 prebivalcev, v Križevcih 3.888 in na Hodošu 1.385 prebivalcev.

¹⁹ Sodeč po podatkih, je bilo prošnjo za ustanovitev cerkvene občine treba najprej poslati na kraljevski urad in zatem še na županijsko oblast.

²⁰ Po podatkih urbarja Srednje Bistrice iz leta 1782 vsebuje požunska mera 32 pintov (bokalov), kar znese 45, 28 litrov (Zelko, *Gospodarska in družbena struktura*, str. 16).

prosa. Za namestitev učitelja so zbrali 81 florenov in 3 denarje, 2,5 požunska mernika pšenice, 25,1 pšenične moke in 13,5 požunskih mernikov prosa.

Prostor za cerkev, župnišče in šolo v velikosti 6 oralov je vernikom podaril grof Maximilian Batthyány. Le-to jim je odkazal grofov posrednik Ivan Lipič. Načrt cerkve je predvideval leseno zgradbo, le temelji naj bi bili zidani, medtem ko naj bi bilo župnišče in učiteljevo bivališče v celoti leseno. Preostalo zemljišče, kot na primer prostor za pokopališče, je bil pripravljen odstopiti Peter Szapáry.²¹ Z dne 5. julija 1783 je ohranjen predračun meščanskega zidarskega mojstra Johannes Hoffmana iz Radgone, ki je predvideval izgradnjo cerkve, župnišča in učiteljevega domovanja. Za cerkev, v kar je bila všteta zidarska opeka (21000 zidakov) in zidarsko delo, je znašal račun 105 forintov in 30 krajcarjev, za preostali dve poslopji (župnišče in učiteljevo domovanje) pa bi bilo treba za 24000 zidakov in zidarjevo delo odšteti 92 forintov.²²

Versko življenje se je prebujalo in vse težnje so bile usmerjene v ustanovitev lastne cerkvene občine ter oznanjevanje božje besede v domačem jeziku. Želje vernikov so se začele uresničevati 4. avgusta 1783, ko so županijske oblasti na podlagi popisa in preverjanja dejanskega stanja v Puconcih izdale pisno dovoljenje.²³ S tem dovoljenjem je bila naposled ustanovljena cerkvena občina Puconci. Cerkve seveda še niso imeli, niti je niso mogli na hitro zgraditi, zato je Jakob-Ferenc Kúhar na prošnjo vernikov odstopil gospodarsko poslopje za opravljanje božjih služb. Prva božja služba je bila tako opravljena 12. oktobra 1783 v Kúharjevem gospodarskem poslopiju: *»gda se je naš raztepeni – po vnougi trpljenjaj slovenski narod vküp spravo v eden šereg ti vrejli molitvarov, šteri je toga Višnjega Boga vu dühi i istini moliti za najveško radost zdržo«*.

Mihael Bakoš, sicer duhovnik v Šurdu in kasnejši križevski duhovnik, je hkrati z božjo službo tega dne opravil tudi prvi krst, s čimer je 12. oktober obveljal kot uradni datum ustanovitve cerkvene občine Puconci.²⁴

3.1 Cerkev in cerkvena oprema

Nova puconska cerkev, zgrajena leta 1784 (1785),²⁵ je v dolžino merila 12 klafter (= sežnjev),²⁶ v širino 6 in v višino 7 klafter.²⁷ Zvonik je bil leta 1794 ravno v izgradnji, orgel še ni bilo. Zvonova sta bila dva, večji je tehtal 2 stota, manjši

²¹ VAML, IV. 1. b., 1783. aug. 4. (Puconci).

²² VAML, IV. 1. b., 1783. aug. 4. (Puconci), (Maurermeister Überschlag, 1783. jul. 5.).

²³ Dovoljenje je izdala katoliško-evangelikičanska komisija, trije katoliški predstavniki (Ivan Hertelendi, Peter Kregar, Ivan Gomboši) in trije evangeličanski (Anton Karčaj, Michael Ačadi, Jurij Temlin) (VAML, IV. 1. b., 1783. aug. 4. (Puconci)).

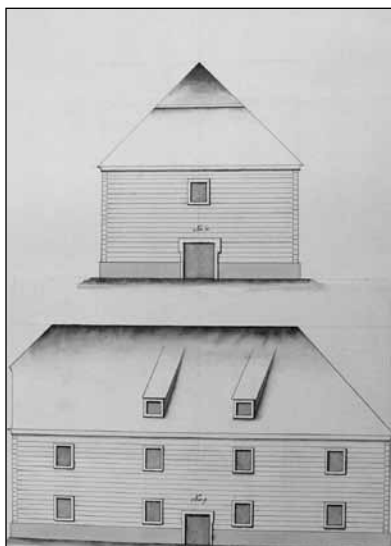
²⁴ K novoustanovljeni cerkveni občini so tedaj spadale vasi današnjih cerkvenih občin Bodonci, Moravci, Lendava, Murska Sobota in Radgona, ki pa so se sčasoma odcepile in se osamosvojile (Kerčmar, *Evangelikičanska cerkev*, str. 303; Balazic, *Zgodovina puconske cerkvene občine*, str. 16).

²⁵ Glej op. 29.

²⁶ Klafter oz. seženj je 6 čevljev oz. 1,896 m.

²⁷ EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis* 1798, 25. Vključno s stenami je v dolžino merila 15 in v širino 8 klafter (EOL, *Visitatio canonica Putzincz* 1794, 17).

40 funtov.²⁸ Priskrbeli so ju na Ptuju na Štajerskem, in sicer je večjega 22. aprila 1787 za 80 forintov kupil gospod Roth, manjši pa je vernike stal 18 forintov. Večji zvon je imel napis Martin Feltl in bil zlit v Gradcu leta 1778. Na eni strani ga je krasila podoba Marije, ki je pestovala Kristusa, na drugi menih kot zakrament oltarja. Kelih je bil iz drage kovine, pozlačen in s pateno brez vpisa. Tam so bili še potrebni vrči in patena za krst, prav tako potrebne posode. Svečnika sta bila dva, podobna in narejena iz kovine. Svilen prt je bil v zeleni barvi, zraven pa so bili še platneni oltarni prti.²⁹

Slika 1. Načrt prve evangeličanske cerkve v Puconcih. Vir: VAML, IV. 1. b., 1783. aug. 4. (Puconci).

Pokopališče v Puconcih je bilo ločeno od katoliškega. Polja, ki so spadala k cerkvi in župnišču, so bila na južni strani, v velikosti približno 3 in pol (oralov?).³⁰ Zraven sta spadala še njiva in vrt. Travnik je bil v lasti zemljiškega gospoda, kateremu so zaradi tega pripadli 3 vozi sena.³¹

Krstno matično knjigo je začel pisati prvi duhovnik Blaž Berke 12. oktobra 1783. Hkrati je vpisoval tudi v knjigo računov, in sicer od 1. aprila 1784. Knjiga objav in tekočih zadev se ni vodila redno, dolgov pa je bilo za 300 forintov.³²

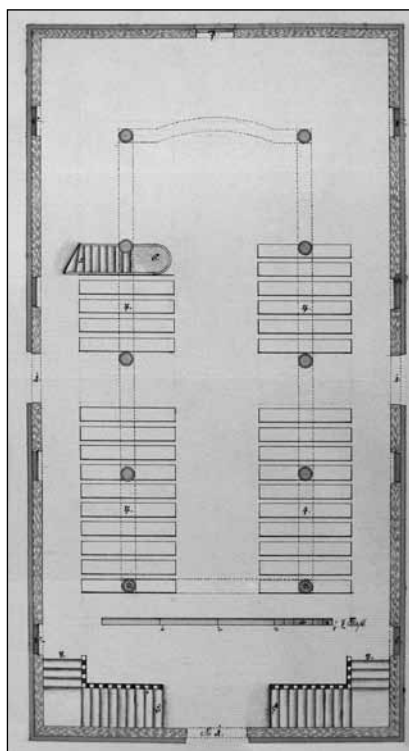
²⁸ Zidanje zvonikov in namestitvev zvonov je evangeličanom omogočil zakon cesarja Leopolda II. iz leta 1791 s 26. členom (Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 306).

²⁹ EOL, *Visitatio canonica Putzincz* 1794, 17; EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis* 1798, 25–26.

³⁰ V zapisniku je navedeno, da so bila polja v velikosti približno 3 in pol *metretarum*, kar je težko razložljivo, saj je metreta tekočinska mera. Najverjetneje gre za *lapsus calami* vizitatorja, zato predvidevamo, da je imel v mislih orale (EOL, *Visitatio canonica Putzincz* 1794, 17).

³¹ EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis* 1798, 25.

³² EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis* 1798, 25–26.

Slika 2. 1. Vhod (glavni in sva stranska); 2. Stopnice do kora; 3. Nosilni stebri; 4. Stoli ali klopi za sedenje; 5. Stopnice na prižnico; 6. Prižnica; 7. Okna; 8. Nadstrešek kora. Vir: VAML, IV: 1. b., 1783. aug. 4. (Puconci).

3.2 Duhovniki

Kot prvi puconski duhovnik je nastopil Blaž Berke in v tej cerkveni občini ostal štiri leta. V čas njegovega delovanja spada zgraditev cerkve, za katero je bil temeljni kamen položen 1. aprila 1784 in blagoslovitev cerkve, ki jo je 8. decembra istega leta opravil senior Dániel Klement iz Körtvélyesa.³³ Božje službe je tako prvi puconski duhovnik od 12. oktobra 1783 pa vse do 8. decembra 1784 opravljal na Kúharjevem gumnu.³⁴

Za Berkejem, ki je leta 1788 zapustil cerkveno občino in odšel v Nemespatro na Madžarskem, je 17. februarja duhovniško službo nastopil Nikolaj (Ivan)³⁵ Kozma.

³³ Vizitacijski zapisnik iz leta 1798 navaja podatke, da je bila cerkev iz trdnih materialov zgrajena na zemljiškokosposkem zemljišču leta 1785 in posvečena s strani Mihaela Bakoša, tedaj duhovnika v Křiževcih (EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis* 1798, 25). Balažic (*Zgodovina puconske cerkvene občine*, str. 16) in Kerčmar (*Evangelickánska cerkev*, str. 303) postavljata leto zgraditve cerkve v 1784. Glede na neskladje podatkov v obstoječi literaturi in v vizitacijskem zapisniku zahteva natančna določitev leta zgraditve cerkve nadaljnjo preučitev.

³⁴ Iz zapisa na spominskem kamnu iz leta 1933 na kraju prve božje službe.

³⁵ Vizitacijski zapisnik iz leta 1794 navaja ime Ioannes Kozma (EOL, *Visitatio canonica Putzincz* 1794, 17), zapisnik iz leta 1798 Nikolaus Kozma (*Visitatio canonica Puczincziensis* 1798, 25), Kerčmar (*Evangelickánska cerkev*, str. 305) in Balažic (*Zgodovina puconske cerkvene občine*, str. 18) pa uporabljata ime Mikloš (= Nikolaj) Kuzma.

V času njegovega službovanja se je leta 1792 od puconske odcepila in osamosvojila Evangeličanska cerkvena občina Bodonci, ustanovljena 29. julija.³⁶ Kuzma je bil razumen in zglednega življenja, zato so ga vsi hvalili. Za plačilo je prejemal 100 ogrskih forintov in 80 veder žita, obdelovali pa so mu tudi 3 orale zemlje z lastnimi semeni. Ob slovesnih praznikih je štirikrat letno prejel dohodek za zvonce, s katerimi je dajal znak za posamezne dele božje službe. Dohodek je prejemal tudi od porok po 23 krajcarjev, od krsta 6 krajcarjev, od vpeljevanja 3 krajcarje, od pogrebne govora 1 forint in od spremljanja pogreba 15 krajcarjev. Poleg tega je prejemal še seno za dve kravi in drva, kolikor jih je potreboval.³⁷

Po smrti Nikolaja Kuzme, 2. maja 1798, so se na mesto duhovnika pri superintendentu prijaviли naslednji kandidati: Mihael Bakoš iz Šurda, konsenior Štefan Ballér od Sz. Kiralyja in Adam Malčič iz Bőnya. Odločeno je bilo, da bo naslednje jutro, tj. 19. julija, ob prisotnosti inšpektorja izbran eden izmed njih.³⁸ Za tretjega puconskega duhovnika je tako bil imenovan Adam Malčič, ki je nastopil službo 27. avgusta 1798 in jo opravljal do leta 1805, ko je odšel v Nagyerezd v Šopronski županiji.³⁹

Kuzma je za plačilo prejemal 100 forintov, 20 mernikov pšenice in 60 mernikov pšenične moke. Imel je tudi 4 orale zemlje, kjer so sejali, želi in pridelke pripravili verniki in travnik, kjer je bilo za 3 voze sena. Prejemal je 22 klafter drv in 4-krat letno ob slovesnih praznikih dohodek iz mošnjčka, za štolnino pa 3 goldinarje od krsta, od vpeljevanja 2 goldinarja, od poroke 45 krajcarjev, od objave mladoporočencev 3 krajcarje, od pogreba s petjem 10 krajcarjev, s pridigo pa 25 goldinarjev. Vino in lan je imel zastonj, dva vrča vina za sveto večerjo pa je dobil od skupne pridelave.⁴⁰ Stanoval je v lesenem župnišču, v katerem so bile tri sobe in ena večnamenska soba, ob župnišču pa še dva hleva in kuhinjski vrt.⁴¹

3.3 Učitelji

Kdo je bil prvi učitelj in do kdaj je deloval, za zdaj še ni znano. Prvi podatek podaja šele vizitacijski zapisnik iz leta 1798, kjer je zapisano, da je 3. maja 1790 začel delati učitelj Štefan Sijarto iz Večeslavcev.⁴² Bil je poročen, poleg prekmurskega jezika pa je zadovoljivo obvladal madžarski jezik in srednje dobro tudi nemščino. Verniki o njem niso imeli nič slabega povedati. Njegovo plačilo je bilo: 30 ogrskih forintov, 25 mernikov pšenične moke in drugih plodov, 5 vozov drv, od vsakega učenca letno za kantorsko delo 1 forint, ob slovesnih praznikih 4 forinte in voz drv za ognjišni prostor, za kar so morali poskrbeti učenci. Od pogreba, bedenja s petjem in pridige je dobil 7 grošev.⁴³

³⁶ Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 305–306; Balažic, *Zgodovina puconske cerkvene občine*, str. 18. O začetkih Evangeličanske cerkvene občine Bodonci glej Sedar, *Prva kronika*, 2011.

³⁷ EOL, *Visitatio canonica Putzincz 1794*, 17.

³⁸ EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis 1798*, 25–26.

³⁹ Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 306; Balažic, *Zgodovina puconske cerkvene občine*, str. 18.

⁴⁰ EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis 1798*, 26.

⁴¹ EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis 1798*, 25.

⁴² EOL, *Visitatio canonica Puczincziensis 1798*, 25.

⁴³ EOL, *Visitatio canonica Putzincz 1794*, 17.

Sijarto je bil leta 1798 star 32 let, poročen, verniki pa so bili zadovoljni z njim. Poučeval je v šoli, ki je bila lesena, in sicer branje svetopisemskih odlomkov, pisanje, aritmetiko in katekizem. Pozimi je imel do 30 učencev, v času vizitacije (18. julij 1798) pa nobenega. Zaradi tega se je vernike opominjalo, naj svoje otroke pošiljajo v šolo. Starši naj bi tudi odklanjali plačilo za poučevanje in so želeli, da bi bil pouk brezplačen. Sprva je učitelj še zahteval izpit iz pridobljenega znanja, a v zadnjih letih ga zaradi upada učencev dejansko ni mogel izvajati. Za plačilo je prejemal 66 forintov, 39 mernikov žita, za poučevanje letno 1 forint, voz drv od vsakega učenca in od pogreba z bedenjem 7 goldinarjev.⁴⁴

4 Cerkvena občina Križevci

Nekako v istem času kot krajevna verska skupnost Puconci so tudi Križevci z okoliškimi vasmi poslali prošnjo za ustanovitev cerkvene občine. Po opravljeni preiskavi 4. avgusta 1783 je bil 25. avgusta tega leta posredovan odgovor na poslano prošnjo z madžarskega kraljevskega urada v Bratislavi: »*Prebivalcem vasi Križevci in okoliškim vatem, ki so v distriktu Slovenska krajina, namreč Kuštanovci, Prosenjakovci s Pordašinci, Selo, Fokovci, Nerađnovci, Ženavlje, Boreča, Adrijanci, Peskovci, Panovci, Kančevci, Ratkovci, Berkovci, Stanjevci, Gornji Petrovci, Šulinci, Dankovci, Mačkovci, Dankovci, Prosečka vas, Pečarovci z Otovci, Lucova in Čikečka vas, ki so izpovedali augsburško veroizpoved in imajo zadostno število prebivajočih družin ter so s pridobljenimi sredstvi sposobni poskrbeti za duhovne vaje kot tudi za postavitev molilnice in uvedbo duhovnika, se prošnja ugotovi (ne da bi bilo to v škodo za katoliške duhovnike in njihove vernike, kar zadeva njihove pravice in dohodke)*«. ⁴⁵

Slovesna razglasitev ustanovitve cerkvene občine Križevci je bila 30. septembra 1783, nakar je 11. oktobra sledila še županijska določitev.⁴⁶ Po oznanitvi tega sklepa so se v Križevcih takoj začele izvajati božje službe. To se je zgodilo 19. oktobra v hiši Nikolaja Gergarja in ta datum je tudi obveljal kot uradni datum ustanovitve cerkvene občine. Prvo bogoslužje je potekalo v dveh jezikih, in sicer je najprej govoril prečastiti Bakoš,⁴⁷ poklican iz Šurda, potem pa prečastiti Blaž Berke, duhovnik puconske cerkvene občine, ki je bila uradno ustanovljena le nekaj dni prej.⁴⁸

⁴⁴ EOL, Visitatio canonica Puczincziensis 1798, 25.

⁴⁵ Krstna knjiga Križevci.

⁴⁶ VAML, IV. 1. b., 1783. szept. 27. (Križevci); V krstni matični knjigi Križevci pa je zapisano, da je bila cerkvena občina ustanovljena 5. novembra 1783, kar je torej še pred potrditvijo oz. dovoljenjem s strani županijskih oblasti.

⁴⁷ Mihael Bakoš, šurdski duhovnik in zatem prvi križevski duhovnik, je bil zelo naklonjen odločitvi prekmurskih protestantov o ustanovitvi cerkvenih občin, zato jim je tudi pomagal pri organizaciji (Šebjanič, *Protestantsko gibanje*, str. 58).

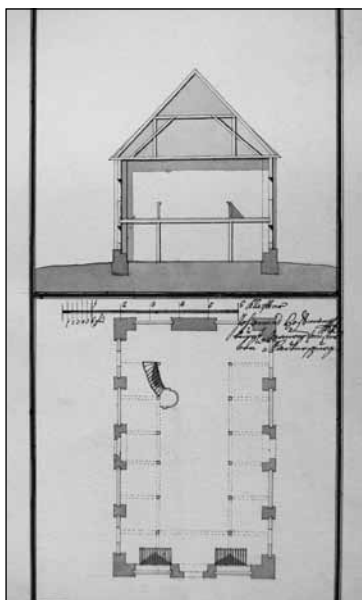
⁴⁸ Krstna knjiga Križevci.

Vasem, ki so že spadale v cerkveno občino Križevci, so bile 15. novembra 1783 po uredbi superintendenta Samuela Hrabovskega zaradi bližine priključene vasi Ivanovci, Kukeč in Košarovci, v letu 1786 pa še vas Kuzma.⁴⁹

4.1 Cerkev in cerkvena oprema

Božje službe v Križevcih so se vse do 14. novembra 1784 opravljale v Gergarjevi hiši, zatem pa bile prestavljene v šotor, ki je bil postavljen ob hiši, kjer je bilo določeno mesto za cerkev. Tako vse do 30. oktobra 1785, ko je bila v novi cerkvi opravljena prva božja služba. Ob tej priložnosti sta jo skupaj z domačim duhovnikom Mihaelom Bakošem, posvetila puconski duhovnik Blaž Berke in hodoški Štefan Laky. Domači duhovnik je začel božjo službo v duhu svetopisemskega citata (Matej 22): »Dajte cesarju, kar je cesarjevega in Bogu, kar je božjega.« Zatem je pridigo domačega duhovnika v madžarskem jeziku ponovil Berke, Laky pa je opravil zakrament svete večerje, prav tako v madžarskem jeziku.⁵⁰

Lesena cerkev je v dolžino merila 12 klafter, v širino pa 6 in pol ter bila krita s čvrstimi škodlami.⁵¹

Slika 3. Načrt prve evangeličanske cerkve v Križevcih. Vir: VAML, IV. 1. b., 1783. szept. 27. (Križevci).

V zvoniku sta bila dva zvonova. Večji zvon, ki je tehtal 331 funtov, so si verniki prisvojili nazaj od katoličanov, in sicer iz katoliške kapele. Izdelan je bil v Gradcu z vpisom Martius Feltl in s podobo križanega Kristusa leta 1760 ali 1790.⁵²

⁴⁹ Krstna knjiga Križevci.

⁵⁰ Krstna knjiga Križevci.

⁵¹ EOL, Visitatio canonica Toth Kereszturiensis 1798, 27.

⁵² Iz zapisa je težko ugotoviti pravo letnico, saj se številki 6 in 9 prekrivata.

Manjši zvon, težak 170 funtov, so priskrbeli verniki za 119 forintov in 6 krajcarjev. Tudi ta je bil izdelan v Gradcu leta 1790 z vpisom Salesius Felzl. Kelih je bil iz drage kovine, lepo pozlačen in s pateno brez vpisa. Ciborij je bil iz podobnega materiala, prav tako brez vpisa. Krstilnika še ni bilo, a so ga imeli namen v kratkem priskrbeti. Štirje svečniki so bili iz drage kovine, dva pa lesena. Dva prta sta bila iz svile in eden iz bombaža. Večji srebrn kelih, kupljen v Ginsiju za 13 forintov, je bil namenjen bolnim. V krstno matično knjigo je začel vpisovati duhovnik Bakoš 2. maja 1784.⁵³ Knjiga prejemkov in izdatkov se je vodila od 11. aprila 1784.⁵⁴

4.2 Duhovniki

V Križevce je bil iz Šurda kot prvi duhovnik poklican Mihael Bakoš iz Šalovcev. Prvo božjo službo je opravil 19. oktobra 1783 skupaj s puconskim duhovnikom Blažem Berkejem, tedaj še v hiši Nikolaja Gergarja. Zatem je za obe cerkveni občini (puconsko in križevsko) do 11. aprila 1784 skrbel Berke, ko se je v cerkveno občino Križevci preselil prečastiti Bakoš.⁵⁵

V novem okolju si je Bakoš prizadeval predvsem za bogoslužno in vzgojno dejavnost v materinem jeziku, v kar je tudi osredotočil vse svoje organizacijske sposobnosti in ustvarjalne moči.⁵⁶ V ta namen se je Bakoš lotil sestavljanja slovenskega obrednika in cerkvene pesmarice, ki jo je pred svojo smrtjo načrtoval že Štefan Küzmič. Z abecednikom, ki je izšel leta 1786, je hotel ublažiti nepismenost, ki je bremenila prekmurske evangeličane, predvsem pa znova vzpostaviti trdne temelje opismenjevalni akciji v materinem jeziku. Leta 1789 je sledila izdaja slovenske pesmarice pod naslovom *Nouvi gradual*, s katero je želel doseči dvoje – bogoslužje oplemenititi z izbranim petjem in svojim luteranskim rojakom podariti tiskan izbor cerkvenih pesmi v bolj dognani obliki v materini besedi. Z izdajo teh del, ki pomenita vrh Bakošove ustvarjalnosti in uresničitev koncepta o temeljnih pripomočkih slovenske luteranske skupnosti na Ogrskem in s katerima je želel vsebinsko in jezikovno izpolniti luteransko bogoslužje med prekmurskimi Slovenci, se je njegovo križevsko življenjsko obdobje tudi zaključilo. Leta 1790 je namreč iz doslej še neznanih vzrokov odšel v Šurd, kjer je ponovno prevzel mesto duhovnika.⁵⁷

⁵³ Gre za napačen zapis vizitatorja – v krstni matični knjigi Evangeličanskega župnijskega urada Križevci je prvi krst zabeležen 12. aprila 1784.

⁵⁴ EOL, *Visitatio canonica Tóth Kereszturiensis* 1798, 27.

⁵⁵ Krstna knjiga Križevci.

⁵⁶ Materinski jezik je uvedel tudi v cerkveno administracijo, kar dokazujeta matični knjigi krščenih in poročenih, ki ju je do konca leta 1784 vodil v slovenskem/prekmurskem jeziku. Naslednje leto, 9. januarja, se začnejo vpisi v madžarščini zaradi treh madžarskih vasi (*ob tres Possesiones Hungaricas Matriculam Hungarice continuavi*) (Krstna knjiga Križevci). Zgovorno je tudi njegovo pismo Mihaelu Institorisu z dne 7. 2. 1785: »V naših slovenskih cerkvah smo se z vsemi silami in marljivostjo trudili, da bi dosegli večjo popolnost tako pri službi božji, ki smo jo uvedli lansko leto, kakor tudi pri pouku šolske mladine« (Šebjanič, *Slovenski obrednik*, str. 14).

⁵⁷ Šebjanič, *Slovenski obrednik*, str. 14–18.

Bakoša je 14. septembra 1790 nasledil Franc Ksaver Berke iz Berkovcev.⁵⁸ Ob vizitaciji leta 1794 je bilo duhovniku naročeno, da naj v prihodnje začenja božje službe ob desetih in naj za nekaj časa opusti pridige v madžarskem jeziku. Seveda so bili k tem vabljeni tudi madžarsko govoreči verniki, ki naj se zaradi tega ne bi počutili izključeni. V tem času je bila večina prebivalcev Križevcev plemiškega rodu.⁵⁹

Berke je bil ob vizitaciji leta 1798 star 36 let in neporočen. Stanoval je v primerno narejenem lesenem župnišču. Slovesne božje službe je opravljal ob nedeljah in praznikih, pridigal pa sicer tudi vsak drug dan v prekmurskem in v madžarskem jeziku (*Sermones Sacros vandalico atque hungarico idiomate*). V zimskem času je razlagal epske tekste, v poletnem pa poučeval verouk, sicer pa je imel vsak dan jutranje molitve, ob sobotah tudi večerne. V času štiridesetdnevnega posta je razlagal zgodovino Kristusovega trpljenja, kar je do tedaj opuščal. V adventnem času pa je vsak dan ob zori skupaj s katoličani razlagal evangelije, vsak drug dan ob sončnem vzhodu pa je opravljal še mašniško posvečenje. Pred adventom sta bila dva novovernika, ki ju je v sedmih dneh pripravil k svetemu shodu in jima dovolil pristopiti k potrditvi na cvetno nedeljo (*Dominica Palmarum*). K bolnim je prihajal tudi ponoči, kolikor je bilo to potrebno. Sveto večerjo je podeljeval od adventa pa vse do Epifanije, potem od cvetne nedelje do Gospodovega vnebohoda in vsako nedeljo po maši, in sicer po starem cerkvenem prekmurskem (slovenskem) obredniku, ki je bil podoben madžarskemu. V odsotnosti učitelja je obiskoval tudi šolo in poučeval učence. Na shodih je molil za rodovitno zemljo, Gospodovo vladanje in za mir v domovini. Bil je razumen, spodoben in zglednega življenja.⁶⁰ Proti njegovi učenosti kot tudi značaju ni bilo nobenih pripomb.⁶¹

Kot je razvidno iz vizitacijskega zapisnika leta 1798, je duhovnik Franc Ksaver Berke za plačilo prejemal v denarju 70 forintov, v naturalijah pa 75 mernikov žita. Od krsta je dobil 3 goldinarje, od vpeljevanja 2 goldinarja, od poroke 15, od razglasa 1, od pogreba s petjem 5 goldinarjev ter za pogrebno pridigo 1 forint in 30 krajcarjev. Za vino so dajali 10 forintov, zastonj vina pa ni dala nobena vas. Nadalje je prejemal 3 voze sena, sočivje, ki je raslo v kraju, imenovanem Coleda, dohodek z mošnjčka in štirikrat letno drva.⁶²

4.3 Učitelji

Prve podatke o šoli v Križevcih daje vizitacijski zapisnik leta 1798, kjer je zapisano, da je bila tam šola z vrtom (*schola atque hortis provisa*).⁶³ Vendar pa je cerkvena občina Križevci imela učitelja že od svoje ustanovitve naprej. To je bil

⁵⁸ Vizitacijski zapisnik leta 1794 navaja, da je bil iz Berkovcev (EOL, *Visitatio canonica Tóth Keresztur*, 18) zapisnik leta 1798 pa kot njegov rojstni kraj omenja Tešanovce (EOL, *Visitatio canonica Tóth Kereszturiensis* 1798, 26).

⁵⁹ EOL, *Visitatio canonica Tóth Keresztur* 1794, 18.

⁶⁰ EOL, *Visitatio canonica Tóth Kereszturiensis* 1798, 27.

⁶¹ EOL, *Visitatio canonica Tóth Keresztur* 1794, 18.

⁶² EOL, *Visitatio canonica Tóth Kereszturiensis* 1798, 27.

⁶³ Prav tam.

Štefan Sijarto iz Večeslavcev, poklican iz šopronske šole, ki je začel izobraževati otroke že v Gergarjevi hiši poleg sosedu Nikolaja Kerčmarja. S prizadevnostjo je poučeval najverjetneje do 3. maja 1790,⁶⁴ ko je nastopil službo učitelja v cerkveni občini Puconci.⁶⁵ Tedanji duhovnik Bakoš si je poleg bogoslužne dejavnosti silno prizadeval tudi za vzpostavitev in organiziranost križevske župnijske šole, saj je želel skrbeti za blagor svojega naroda. Zaradi oddaljenosti večjega števila goriških naselij križevske župnije, prostorske stiske in drugih okoliščin pa naj bi šola v Križevcih vključevala le šolarje iz matičnega naselja, Peskovcev, Adrijancev, Fokovcev in nekaterih drugih krajev.⁶⁶

Drugi križevski učitelj, čigar delo so zelo hvalili, je bil najverjetneje Jožef Gergar, ki ga omenja vizitacijski zapisnik iz leta 1794. Za plačilo je prejemal 30 denarjev, 18 veder pšenične moke in 4 vedre pšenice. Od vsakega učenca je letno prejemal 1 denar, kar je bilo namenjeno za drva. Če pa so učenci drva prinesli, je bilo doplačilo 8 grošev. Letno trikrat je bil zanj dan prispevek v mošnjiček. Plačilo je prejemal še od pogreba, in sicer v matici 5 grošev, v preostalih vaseh pa od 6 do 8 grošev.

Gergar pa se je tudi pritoževal, da je še od službovanja Bakoša ostal dolg 40 mernikov žita, česar pa verniki niso hoteli plačati. Potem ko je bila glede tega opravljena preiskava, je duhovnik to težavo in nastale okoliščine takole pojasnil: »Bakoš, nekdanji duhovnik te cerkvene občine, je pred odhodom v Bratislavo⁶⁷ prisilil dolžnike, da so poravnali svoj dolg. Učitelju pa je imenoval tiste kraje, kjer bi mu verniki morali plačati, a za to ni bilo upanja. Zaradi tega se je vernike opomnilo, da se vse nastale pritožbe v zvezi z učiteljem in cerkveno občino in tiste, ki se izpostavljajo proti nekdanjemu duhovniku Bakošu, popišejo, opremijo z dokazili in pošljejo na superintendenco.«⁶⁸

Za Gergarjem je 14. marca 1795 nastopil učitelj Pavel Smodiš, star 30 let. Učil je branje svetopisemskih odlomkov, pisanje, aritmetiko, katekizem razuma in vere. Izmed knjig je uporabljal Hubnera z naslovom *Szükségben segétő könyv*. Pozimi je šolo obiskovalo od 30 do 35 učencev, v času vizitacije (19. julij 1798) jih je bilo 25. Za v prihodnje je bila predvidena zemljiškokogospodarska šola, kjer bi učitelj mladino pripravljajal predvsem na splošni krščanski nauk. Izpiti so se pri njem opravljali vsako leto in nasploh je živel zmerno življenje.

Smodiš je za plačilo prejemal 30 forintov, 32 mernikov pšenične moke in 4 mernike pšenice. Za drva je prejemal 8 goldinarjev ali pa voz drv. Dohodek iz mošnjička je prejel trikrat letno, potem en voz sena in od pogrebov 5 goldinarjev. Plačilo pa ni bilo znano v primeru, ko se je katera od podružnic umaknila od cerkvene občine, niti ni bilo to določeno za v prihodnje.⁶⁹

⁶⁴ EOL, Visitatio canonica Ecclesiae Puczincziensis 1798, 25.

⁶⁵ Krstna knjiga Križevci.

⁶⁶ Šebjanič, *Slovenski obrednik*, str. 16.

⁶⁷ Tudi na tem mestu se pojavlja nejasnost, saj v obstoječi literaturi stoji podatek, da je odšel v Šurd. Možna pa je seveda tudi razlaga, da je najprej odšel v Bratislavo in od tam v Šurd.

⁶⁸ EOL, Visitatio canonica 1794, Tóth Keresztúr, 18.

⁶⁹ EOL, Visitatio canonica Tóth Kereszturiensis 1798, 27.

5 Cerkvena občina Hodoš

Tudi prebivalci Hodoša in pripadajočih podružnic so po vzoru Puconcev in Križevcev zaprosili za ustanovitev cerkvene občine. Ob uveljavitvi Tolerančnega patenta je bilo na Hodošu in v pripadajočih podružnicah 164 družin, kamor so prišteti tudi evangeličani iz Šalovcev, ki so v obdobju pred izgonom duhovnikov spadali k Dolencem. Ob izpolnitvi pogojev so verniki podali vlogo oz. prošnjo za ustanovitev cerkvene občine, kar jim je kraljevski urad v Bratislavi ugodil 21. avgusta 1783.⁷⁰ 29. oktobra istega leta je sledila razglasitev in takrat je bilo tudi izdano dovoljenje s strani županijskih oblasti.⁷¹

Verniki so že 9. avgusta 1782 zaprosili za zemljišče grofa Józsefa Batthyányja (torej še pred uradnim dovoljenjem za ustanovitev cerkvene občine, zidavo cerkve, župnišča in učiteljevega stanovanja) in to jim je 26. junija 1783 bilo tudi ugodeno. Za molilnico so bile določene mere 8×4 , za pridigarja 12×63 , za šolo in stanovanje učitelja 8×63 sežnjev površine.⁷² Postavitev teh zgradb pa je bila seveda prepuščena vernikom, ki so sami morali zagotoviti sredstva, torej denar in material. Kot navaja Heiner,⁷³ je 136 kmečkih družin iz 11 vasi (vseh je bilo sicer 13, toda za vas Solo in Šalovce ni podatkov) skupno prispevalo 1939 rajnških (goldinarjev). Z darovi preostalih dveh vasi (Sola in Šalovci) je skupna vsota zagotovo bila okrog 2300 rajnških (goldinarjev). S tem denarjem, z materialnimi sredstvi in s pridnimi rokami so tako bile postavljene potrebne stavbe za normalno delovanje cerkvene občine.

Vas	Št. družin	Goldinarji
Hodoš	28	777
Krplivnik	13	215
Kotormány	8	245
Domanjševci	25	260
Ivanjševci	4	40
Lončarovci	21	233
Središče	9	46
Szombatfa	7	53
Gödörháza	4	19
Szomoroc	7	18
Bükalja	10	33
Sola	24	?
Šalovci	30	?
SKUPAJ	136	1939

⁷⁰ Heiner (Hodoške evang. gmajne, str. 65) navaja datum 27. avgust. Resda sta se števili 1 in 7 v latinščini zapisovali zelo podobno, a so ju ločili tako, da so nad 1 zapisali piko. Tak zapis s piko je viden v arhivskem dokumentu.

⁷¹ VAML, IV. 1. b., 1783. szept. 27. (Hodos).

⁷² Pivar, Bog je naše zavetje, str. 210–211. Kot je razvidno v nadaljevanju prispevka (po glavje Cerkev in cerkvena oprema) je bila zgrajena cerkev z merami 8×5 klafter, za župnišče in šolo pa nimamo natančnih dejanskih mer.

⁷³ Heiner, Hodoške evang. gmajne, str. 75–76.

Število družin in zbrana sredstva v Evangeličanski cerkveni občini Hodoš. Vir: Heiner, Hodoške evang. gmajne, str. 75–76.

Po pridobitvi vseh potrebnih dovoljenj je sledila ustanovitev cerkvene občine. To se je zgodilo 1. novembra 1783 in tega dne je bil opravljen tudi prvi krst. Prva božja služba je bila opravljena na gumnu hodoškega gmajnarja Dávida Mihálja, kjer so ob tej slovesnosti nebeškemu očetu zapeli prvo zahvalno pesem: »*Tô je te dèn, šteroga je spravo nam Bôg. Vesélmo se ino se radijmo na njem !*« (118, Žolt. 24. v.). Zatem so se božje službe nekaj časa (najverjetneje do zgraditve cerkve) opravljale v skednju Farkaš Franca (Őri Ferenc).⁷⁴

5.1 Cerkev in cerkvena oprema

Prva cerkev na Hodošu je bila po besedah Kerčmarja⁷⁵ zgrajena leta 1783. Drug podatek pa ponuja vizitacijski zapisnik iz leta 1798, ki pravi, da je bila postavljena leta 1793 na zemljišču gospoda Franca Batthyányja, posvečena pa leta 1794 s strani Franca Berkeja in domačega duhovnika.⁷⁶ Navedeno lahko razumemo kot napačen zapis s strani vizitatorja (torej, da je bila zgrajena 1783, in ne 1793) ali pa je morda bila leta 1793 zaradi dotrajanosti prve postavljena že nova. A bolj verjetno je, da je bila cerkev zgrajena takoj po ustanovitvi cerkvene občine, torej leta 1783.

V dolžino je merila 8 klafter, v širino 5.⁷⁷ Zvonik je imel dva zvonova, prvi je tehtal 3 stote in 14 funtov, drugi 1 stot in 91 funtov. Te zvonove so si evangeličani pridobili nazaj s hodoške katoliške cerkve, saj razen župnika tam ni bilo nobenega katoličana. Dovoljenje za to dejanje jim je dala županija, toda kmalu zatem ga je preklicala. Duhovniku in vernikom je odredila ceno za plačilo ter izterjala 90 ogrskih forintov. Evangeličani so to le s težavo sprejeli, prosili celo za nasvet nadrejene in bili napoteni k inšpektorju.⁷⁸ Ta zvonova so evangeličani kupili leta 1749 in ju namestili v katoliško cerkev, zato je razumljivo, da so ju zahtevali nazaj. Ker so pa pri tem naleteli na nasprotovanje, so vzeli stvar v svoje roke. Po mnenju nekaterih naj bi ju neke noči spustili z zvonika katoliške cerkve, ju odpeljali in namestili v svoj zvonik, po mnenju drugih pa zakopali v potok Krka.⁷⁹

Oba zvonova, ki sta bila v hodoški cerkvi, sta bila narejena v Gradcu. Večji zvon je imel vpis Martin Feltl z letnico 1751, manjši z istim vpisom pa letnico 1749.⁸⁰ V cerkvi je bil tudi kelih iz drage kovine, vendar zlomljen na pol, potem patena za krst, dva prta z vrhnjima belima oltarnima prtoma in dva lesena svečnika. V krstno knjigo je začel vpisovati prvi hodoški duhovnik Štefan Laky 1. novembra 1783.⁸¹

⁷⁴ Heiner, Hodoške evang. gmajne, str. 66.

⁷⁵ Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 240.

⁷⁶ EOL, *Visitatio canonica Hodosiensis* 1798, 29.

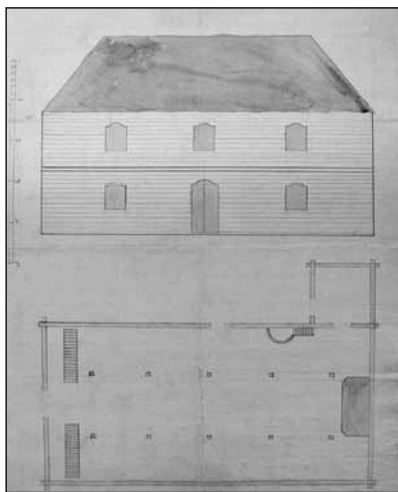
⁷⁷ Ta navedba je v zapisniku leta 1794 (EOL, *Visitatio canonica Hodos*, 20), medtem ko je v zapisniku iz leta 1798 (EOL, *Visitatio canonica Hodosiensis* 1798, 29) zapisano, da je bila dolga 8 klafter in prav toliko široka.

⁷⁸ EOL, *Visitatio canonica Hodos* 1794, 20.

⁷⁹ Heiner, Hodoške evang. gmajne, str. 76; Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 240.

⁸⁰ Zvon z letnico 1749 bi torej lahko bil eden od tistih zvonov, ki so ju evangeličani kupili v katoliško cerkev.

⁸¹ EOL, *Visitatio canonica Hodosiensis* 1798

Slika 4. Načrt prve evangeličanske cerkve na Hodošu. Vir: VAML, IV. 1. b., 178

V podružnici Domanjševci je bila cerkev zgrajena leta 1796, bila je lesena in posvečena, v dolžino je merila 5 klafter in v širino 3. Leta 1798 so zbrali tudi že les za župnišče, da bi duhovnik med pridiganjem imel kje bivati.⁸² Na Hodošu je bila ena četrtna župnijskega zemljišča zapuščena, za kar so verniki letno plačevali 6 forintov in 15 krajcarjev. Sicer je bilo le-to dano duhovniku, da bi ga obdeloval oz. uporabljal, a ga je ta dal v zakup. Tudi druga četrtna, za katero je učitelj plačeval 6 forintov in 22 denarjev, je bila zapuščena.⁸³

5.2 Duhovniki

Prvi hodoški duhovnik je bil Štefan Laky iz Sela, ki je na dan ustanovitve cerkvene občine opravil prvi krst. Po besedah Heinerja⁸⁴ naj bi prav Laky poskrbel za reorganizacijo cerkve in spodbujal tamkajšnje prebivalstvo, da so se združili in organizirali gmajno oziroma cerkveno občino. Stanoval je v lesenem župnišču, zraven katerega je bil vrt.⁸⁵

1. oktobra 1786 ga je nasledil Štefan Smodiš, ki je na Hodošu služboval do 1. oktobra 1792, ko je nastopil tretji duhovnik Blaž Berke.⁸⁶ Berke je bil iz Lončarovcev in leta 1798 star 44 let.⁸⁷ Na Hodošu je ostal do 26. junija 1803, nakar je za njim prišel Jožef Gergar.⁸⁸ Stanoval je v lesenem župnišču, v katerem

⁸² Evangeličanska cerkvena občina Domanjševci je bila ustanovljena šele leta 1870. O prvi cerkvi pa je bilo doslej znano le, da je bila zgrajena okrog leta 1800 (Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 212).

⁸³ EOL, *Visitatio canonica Hodosiensis* 1798

⁸⁴ Heiner, *Hodoške evang. gmajne*, str. 66.

⁸⁵ EOL, *Visitatio canonica Hodosiensis* 1798

⁸⁶ Krstna knjiga Hodoš. Verjetno je, da sta bila prvi puconski duhovnik in tretji hodoški ista oseba.

⁸⁷ EOL, *Visitatio canonica Hodosiensis* 1798

⁸⁸ Krstna knjiga Hodoš.

so bile tri sobe, dve večnamenski sobi (pod to je bila všteta tudi kuhinja) in hlev, zraven pa je bil še vrt.⁸⁹

V času službovanja duhovnika Berkeja je bilo gospodarsko stanje v precejšnjem neredu, odnos do otrok pa vreden pomilovanja, tako da je bilo povsem razumljivo, da so se pritoževali čezenj. Vzrok za njegovo nesrečno življenje je bil brez dvoma ženin odhod, ki naj bi ga baje zapustila zaradi osornosti. Čeprav so ga bremenili težki dokazi, je nameraval ženo pridobiti nazaj. Prav tako je sklenil, da si bo prizadeval tako za dober odnos z otroki kot za njihovo vzgojo. Verniki pa so se pritoževali, da (1) ne skrbi za poučevanje otrok iz mešanih zakonov,⁹⁰ saj takih otrok ni priganjal k pouku, pa čeprav so bili evangeličanske vere. Tudi starši jih niso spodbujali niti jih niso pošiljali k božjim službam; da (2) verouka ni imel celo poletje, zaradi česar je bila mladina neuka in neizobražena. Prav tako se ni menil za to, da bi jih pritegnil k božjim službam; da (3) cerkvena občina Hodoš ne more dovoliti, da bi duhovnik kadarkoli odšel v Domanjševce in tam pridigal, medtem pa se ne menil za pridigo doma.

Na prvo pritožbo je odgovoril, da je tiste starše, ki živijo v mešanih zakonih, že opominjal, da se naredi račun za pouk otrok, vendar so vztrajali, da ne sme biti razlike med njimi in tistimi družinami, kjer sta oba starša evangeličana. Na drugo je odgovoril, da popoldansko bogoslužje ni bilo zanemarjeno, ampak je ves čas razlagal pisma. Tako tudi če bi želel, ne more poučevati mladine, saj v poletnem času ne bi pridobil nobenega učenca. S tem je bil nastali spor rešen. Duhovniku je bilo naročeno, naj verouku nameni čas ob jutrih, pa čeprav učenci ne bodo prihajali. Pozimi naj jih sicer oprosti verouka, poleti pa če bodo prihajali, k čemur bodo tudi prisiljeni, naj jih popoldne poučuje. Ker pa je cerkvena občina Hodoš težko opravljala pogoste vizitacije v podružnici Domanjševci, so k tretji pritožbi zapisali naslednje: *(1) dognano je, da cerkvena občina Hodoš ne more vzdrževati še enega duhovnika; (2) skoraj vse podružnice okrog Domanjševcev ob slabi letini, posebej pa pozimi oziroma nasploh, ne dajejo dohodek cerkveni občini. Tudi zato ljudstvo ne prihaja k božjim službam; (3) Domanjševci so precej oddaljeni od Hodoša; (4) dokler se v Domanjševcih opravljajo božje službe, lahko tja pride ljudstvo iz sosednjih vasi, ki so najbližje, tudi ob neugodnem vremenu in kot je znano iz izkušenj, so tam božje službe množično obiskane; (5) prebivalci Domanjševcev so poleg tega povedali, da v kolikor njihovi prošnji ne bo ugodeno, sploh ne bodo plačevali duhovniku. V tem primeru bi se želeli tudi odcepiti od hodoške cerkvene občine in se osamosvojiti.*

Da ne bi prišlo do še večjega upora in popolne ločitve, je bilo sklenjeno: duhovnik bo v prihodnje dvanajstkrat letno, torej enkrat mesečno na nedeljo po mlaju odšel v Domanjševce in tam opravil slovesno božjo službo.

Pritoževal pa se je tudi duhovnik Berke, in sicer da še ni prejel svoje plače, eni pa celo niso plačevali ničesar. Sam je namreč vložil velik trud v omenjeni spor in bil deležen ponižanja pri svojem delu. Vernike se je tako opomnilo, da

⁸⁹ EOL, *Visitatio canonica Hodos* 1794, 20.

⁹⁰ Do Tolerančnega patenta so vse otroke iz mešanih zakonov zapisovali kot katoličane, po njem pa so otroku versko pripadnost določili po očetu (Pivar, Bog je naše zavetje, str. 210).

vendarle pravično plačajo duhovniku, denar pa bodo zbrali oskrbniki in ga pošteno razporedili.⁹¹

Božje službe so bile ob nedeljah v dveh jezikih. Duhovnik Berke je pridigal počasi, in sicer v poletnem času od 7. do 9. ure v prekmurskem jeziku, od 9. do 11. pa v madžarskem jeziku, pozimi pa v prekmurščini od 8. do 10. ure in v madžarščini od 10. do 12. Evangelije je pridigal po domače, popoldne pa opuščal razlage in tudi verouk, čeprav je bil zaradi tega opomnjen. Njegove molitve so bile navkljub glasnemu govorjenju komaj razumljive. Molitve je imel zjutraj in zvečer, tako tudi pozimi. Včasih je pri božjih službah pridigal tako počasi, da se je pridiga v prekmurskem jeziku zavlekla do ene ure popoldan. V takih primerih je pridigo v madžarskem jeziku opuščal. V času 40-dnevnega posta je zanemarjal nauke o zgodovini Kristusovega trpljenja, kar je sicer obljubil, da bo v prihodnje izvajal. Verouk je poučeval malomarno, prav tako se ni menil za pouk učitelja. Vseeno pa je otroke ob nedeljah izpraševal, kaj so se učili v šoli. Ko so ga poklicali k bolnim, je takoj pohitel tja. V šoli je bil v tem letu (tj. leta 1798) samo enkrat. Na shodih je molil za srečno Gospodovo vladanje. Krste in poroke je opravljal, četudi je bolan ležal v postelji. Vernikom je nedavno naznanil, da jih lahko ob njegovi zadržanosti poroči tudi križevski duhovnik, lahko se poročijo tudi v Domanjševcih ali pa v katoliški cerkvi, če bi tako želeli.⁹²

Verniki duhovnika pri pridiganju skorajda niso poslušali in pri tem ni pomagalo niti njegovo pričanje. Navajali so, da je bil skorajda vsak dan pijan, da je ponočeval in se potepal po krčmah v Domanjševcih in v Krplivniku. Tudi učitelj je potrdil, da ga je pijan večkrat strašil. Nasploh je živel sramotno, kar so opazili tudi drugi verniki in tako komentirali: *Miért tartja Rentek ezt a bolondot?* (Zakaj drži tega bedaka?) Žena, ki ga je zapustila že v marcu 1793, se je preselila k svojemu bratu v Levočo na Slovaškem in 7. septembra 1797 tudi zaprosila za ločitev.⁹³

Za plačilo je prejemal 50 forintov, 40 mernikov pšenične moke in 25 mernikov pšenice. Prejemal je tudi štolnino, in sicer od krsta 3 goldinarje, od vpeljevanja 2 goldinarja, od poroke 15 goldinarjev in od pogrebnih slovesnosti 10 goldinarjev. 4-krat letno je prejemal dohodek iz mošnjička, potem zastonj vino, voz drv iz vasi Hodoš, Kotormány, Krplivnik in Domafölde, pa še dve kokoši, 2 koluta lanu in dve glavi zelja od vsake hiše. Poleg tega je bil deležen tudi 4 vozov sena in zadostne količine stelje.⁹⁴

5.3 Učitelj

Evangeličanska šola na Hodošu je bila organizirana v letih 1783/1784 kot druga po Tolerančnem patentu (prva je bila v Puconcih).⁹⁵ Bila je lesena, krita s slamo in imela je vrt.⁹⁶ Učitelj je imel svojo sobo, zraven katere je bila učilnica,

⁹¹ EOL, Visitatio canonica Hodos 1794, 19–20.

⁹² EOL, Visitatio canonica Hodosiensis 1798, 28.

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ EOL, Visitatio canonica Hodosiensis 1798, 29.

⁹⁵ Kerčmar, *Evangeličanska cerkev*, str. 244.

⁹⁶ EOL, Visitatio canonica Hodosiensis 1798, 29.

potem večnamenska soba, kamor je spadala tudi kuhinja, in tudi v tej zgradbi je, tako kot v župnišču, bil hlev.⁹⁷ Kdo je bil prvi hodoški učitelj, doslej še ni znano. Na voljo imamo podatke iz leta 1794, ko je tam učiteljeval Pavel Smodiš. Ta je za svoje delo prejemal 18 forintov (tako mu je bilo obljubljeno), 26 požunskih mernikov pšenične moke in 6 mernikov pšenice. Za spremljanje mrličev in petje na domu je prejemal 5 grošev, za kantorsko delo 5 grošev, drva je dobil od vsakega učenca, sena pa ni imel obljubljenega.⁹⁸

Smodiša je 8. aprila 1795 nadomestil 26-letni Jožef Gergar iz Križevcev, ki se je šolal v Šopronu. Poučeval je branje svetopisemskih odlomkov, pisanje, aritmetiko in latinščino, pri čemer je uporabljal veliko dodatne literature. Izpit, ki se je opravljal v prisotnosti duhovnika, je imel hvale vredno veljavo. Učitelj je pogosto zahajal na gostije ob krstu, čeprav mu je bilo to prepovedano. Sicer pa so bili verniki zadovoljni z njim in so želeli, da bi ostal pri njih.⁹⁹

Za plačilo je prejemal 22 forintov in 7 krajcarjev, 36 mernikov žita in seno za eno kravo. Od pogreba je prejemal na Hodošu, Krplivniku, Kotormany, Domafölde 5 goldinarjev, iz drugih bolj oddaljenih vasi pa 8 do 10 goldinarjev ter 3-krat letno dohodek iz mošnjička. Za poučevanje je prejemal 1 forint in voz drv od vsakega učenca. Poleg tega je prejemal še štiri vozove drv s Hodoša, dva iz Kotormányja, enega iz Szalafőja in dva vozova iz Krplivnika. Zastonj je prejemal lan in 2 do 3 glave zelja od vsake hiše. Le redki so se tem dajatvam upirali niti se niso čeznje pritoževali.¹⁰⁰

6 Zaključek

Prekmurski protestanti, ki so ostali na rodni grudi, kljub nasilnemu odvzemu cerkva in šol ter pospešenemu protireformacijskemu pritisku niso odnehali v boju za svoje pravice. Tako so se v obdobju brez zakonitih možnosti verskoizobraževalne organiziranosti na lastnih tleh povezovali z artikularnimi kraji (Nemescső, Celdömölk in Šurd) predvsem zaradi zadovoljevanja svojih bogoslužnih navad in tudi luteransko naravnane šolske izobraževalne dejavnosti. Dobo močne protireformacije (1732–1781) je v Prekmurju zaznamoval tudi eksodus mnogih družin na tuje, kjer so lahko svobodno izražali svojo vero in imeli več pravic kot doma. A tudi tisti, ki so ostali, so dočakali olajšanje, ki je nastopilo z objavo Tolerančnega patenta leta 1781.

Jožefinski Tolerančni patent je omogočil nastanek samostojnih cerkvenih občin in s tem je prenehala povezava z artikularnimi kraji. Patent je dovoljeval, da se lahko v krajih, kjer prebiva 100 družin oziroma 500 duš in imajo potrebna gmotna sredstva, postavijo cerkve, župnišča in šole. Toda ta verska svoboda je bila vendarle nekoliko omejena, saj je patent sprva (do 1791) določal, da se cerkve gradijo brez stolpa, zvona in dohoda neposredno s ceste. Ne glede na te omejitve pa

⁹⁷ VAML, IV. 1. b., 1783. szept. 27. (Hodos).

⁹⁸ EOL, Visitatio canonica Hodos 1794, 20.

⁹⁹ EOL, Visitatio canonica Hodosiensis 1798, 29.

¹⁰⁰ Prav tam.

so prekmurski protestanti takoj začeli organizacijske priprave, zbirali so potrebno dokumentacijo, ki so jo pošiljali na kraljevski urad v Bratislavo in županijskim oblastem v Sombotel. Medtem so poskušali zbrati čim več gmotnih sredstev, saj je navsezadnje gradnja cerkva, župnišč in šol ter vzdrževanje duhovnika in učitelja ostalo izključno v njihovi domeni. Bilo je vse prej kot lahko in čeprav se nam morda tovrsten podvig zdi neizvedljiv, so vendarle z močno voljo in trdom uresničili svoje sanje.

Leto 1783 je bilo torej tisto prelomno leto, ko so evangeličani po 50 letih zopet javno lahko izrazili svojo vero in začeli urejati svoje cerkveno življenje. Z ustanovitvijo Evangeličanskih cerkvenih občin v Puconcih, Križevcih in na Hodošu leta 1783 se je tako začel čas relativno svobodnega verskega življenja. Zgradili so si cerkve, župnišča, šole, spet so lahko izvajali verske obrede, se izobraževali, se kulturno in duhovno razvijali.

Središče evangeličanov v Prekmurju so postali Puconci, ki so tudi sicer predstavljali najštevilčnejšo podeželsko luteransko skupnost prekdonavskega okrožja na Ogrskem. Prva božja služba in prvi krst sta bila opravljena 12. oktobra 1783, sicer še v gospodarskem poslopju Jakoba-Ferenca Kūharja, in ta datum je tudi obveljal kot uradni datum ustanovitve Evangeličanske cerkvene občine Puconci. Cerkev z 12 klaftri dolžine, 6 klaftri širine in 7 klaftri višine je bila končana konec leta 1784. Kot druga je bila ustanovljena Evangeličanska cerkvena občina Križevci, 19. oktobra 1783, ko je prvi križevski duhovnik Mihael Bakoš skupaj s puconskim duhovnikom Blažem Berkejem opravil prvo božjo službo in prvi krst v hiši Nikolaja Gergarja. Na cerkev dolžine 12 klafter in širine 6 in pol klafter so verniki morali počakati do 30. oktobra 1785. Prvi pa so cerkev imeli verniki Evangeličanske cerkvene občine Hodoš, čeprav je bila ustanovljena kot tretja po vrsti, 1. novembra 1783. Cerkev je bila sicer nekoliko manjša od preostalih dveh (8×5 klafter), vendar je bilo to razumljivo glede na najmanjše število prebivalcev v tej cerkveni občini. Sprva so bile seveda vse cerkve kot tudi župnišča in šole lesene.

K osnovnim podatkom o cerkvah so v prispevku dodani tudi podatki o cerkveni opreми, ki je bila sicer še zelo skromna, in pa opis duhovnikov in učiteljev, iz česar lahko izluščimo, da so potekale tako božje službe kot tudi izobraževanje, z izjemo Hodoša, v maternem jeziku (tj. v prekmurščini). V vseh treh evangeličanskih središčih so namreč hkrati z bogoslužjem organizirali tudi šolski pouk, ki ga je izvajal učitelj, duhovnik pa je navadno spremljal potek in tudi preverjal znanje.

Kdo so torej bili prvi duhovniki in učitelji v na novo organiziranih cerkvenih občinah po Tolerančnem patentu, kakšne osebnosti so to bile in kakšen je bil njihov odnos do vernikov oziroma učencev? Prizadevni in razumni možje, od katerih je morda nekoliko izstopal hodoški duhovnik Blaž Berke, čez katerega so letele številne obtožbe, a se je sčasoma tudi to uredilo. Prav tako so pomembni njihovi dohodki, saj kažejo na njihov način preživljanja. Prejemki so v glavnem bili iz cerkvenega premoženja ter iz prihodkov od pogrebcev, krstov, porok, pogrebcev in drugih obredov ter prispevkov, ki so jih v denarju ali naravi prejemali od vernikov oziroma učitelji od učencev.

Prva leta delovanja cerkvenih občin so pravzaprav temelj, na katerem se gradi vse nadaljnje cerkveno življenje. S pomočjo tega tudi lažje razumemo oziroma vsaj poskušamo razumeti prekmurske protestante konec 18. stoletja, ki so vse svoje moči usmerili v nastanek in uspešen zagon cerkvenih občin. Ta vnema je vsekakor obrodila bogate sadove, ki jih lahko uživamo in občudujemo še v današnjem času.

Viri in literatura

Arhivski viri

- EOL – Evángelikus Országos Levéltár, Dunántúli vir, Can. vis., 5, 8. 1794; 5.0., 1v. 1798.
 Krstna matična knjiga Evangeličanskega župnijskega urada Križevci. Evangeličanski župnijski urad Križevci.
 Krstna matična knjiga Evangeličanske cerkvene občine Hodoš. Evangeličanska cerkvena občina Hodoš.
 VAML – Vas Megyei Levéltár, IV. 1. b. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Kisés közgyűlési iratok, 1783. aug. 4. (Puconci); 1783. szept. 27. (Hodos, Križevci)

Časopisni viri

- Heiner, Géza, Hodoške evang. gmajne hištorija. *Düševni list*, letn. 11, št. 6., 1933, str. 62–66.
 Heiner, Géza, Hodoške evang. gmajne hištorija. *Düševni list*, letn. 11, št. 7., 1933, str. 75–78.

Literatura

- Balažic, Evgen, *Zgodovina puconske cerkvene občine*: posvečeno 220-letnici cerkvene občine. Puconci: Evangeličanska cerkvena občina Puconci, 2003.
 Kerčmar, Vili, *Evangeličanska cerkev na Slovenskem*. Murska Sobota: Evangeličanska cerkev v Sloveniji, 1995.
 Kerčmar, Vili, Tolerančni patent: (vzroki in vsebina). *Evangeličanski koledar* 2008, str. 223–233.
 Pivar Tomšič, Ella, Erős vár a mi Istenünk = Bog je naše zavetje. *Hodos és Kapornak története = Zgodovina Hodoša in Krplivnika* / Benczik Gyula ... [et al.]; [fordítás Novak Császár Jolán] Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet = Lendava: Zavod za kulturo madžarske narodnosti, 2005 str. 164–218.
 Sedar, Klaudija, *Prva kronika Evangeličanske cerkvene občine Bodonci*. Bodonci: Evangeličanska cerkvena občina, 2011.
 Smej, Jožef, Skrb Mikloša Küzmiča za dijake. *Zgodovinski časopis* 1997, št. 1, str. 5–15.
 Šebjanič, Franc, *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev*: (od začetkov reformacije do obdobja dualistične ureditve Avstro-Ogrske). Murska Sobota: Pomurska založba, 1977.
 Šebjanič, Franc, *Slovenski obrednik Mihaela Bakoša*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1979.
 Zelko, Ivan, Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381 = Die wirtschaftliche und gesellschaftliche Struktur der Urfarre Turnische nach dem Jahr 1381. *Razprave VII*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1972.
 Zelko, Ivan: *Zgodovina Prekmurja: izbrane razprave in članki*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1996.

SUMMARY

The Establishment of Evangelical Congregations Puconci, Križevci and Hodoš Following the Patent of Toleration

Klaudija Sedar

The contribution depicts Evangelical congregations Puconci, Križevci and Hodoš that were the first congregations to re-organise immediately after the issue of the Patent of Toleration that was almost a year after its promulgation announced by the Bishop of Szombathely János Szily. However, the contents of the patent were of utmost importance for evangelicals, since it provided a basis for religious freedom of all Protestants of the Helvetic and Augsburg confessions and members of the Greek Orthodox Church.

They started from scratch, yet they carried out the necessary preparations and arrangements to obtain the permit to establish Evangelical congregations and to perform divine service in a decent manner, at the same time they attended to ministers and teachers and their dwellings. Each of the aforementioned congregations was established in the autumn of 1783, whereupon they officially began with liturgy, even though the churches were yet to be built. The contribution highlights the first years of Evangelical congregations' activities; the majority of the data was obtained from two visitation records from 1794 and 1798 that were written in Latin.

The contribution presents the first steps that were necessary for the acquisition of the permission to establish the Evangelical congregation, to build the church, rectory and school. Believers started to gather documentation, thereupon they sent their requests to the royal office and county authority, they made a request to the landlord for a site, requested an assessment of costs for the aforementioned buildings, and arranged many a thing. Naturally, after the establishment they began with the construction of churches, rectories and school in order to ensure adequate conditions for holding liturgy and education of evangelical children. Even though the first buildings were made of wood and were rather unstable, their desires for a safe haven on native soil were fulfilled. Let us bare in mind that the entire construction and organisation was left to believers, who despite great poverty and a general shortage managed to secure sufficient funds and materials. They were also responsible for the upkeep of the minister and the teacher.

The three congregations managed to ensure sufficient funds for the revival of their faith in the region of Prekmurje; school was taken up, which was particularly welcome, as the majority of evangelical children after the Counter-Reformation measures did not receive any education. Even though the data are incomplete in some places, at least an approximate picture of the lives of 18th-century Protestants in the region can be painted, who after 50 years once again experienced religious freedom and completed their lives with a public expression of their faith.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 69 | 2015 | št. 1-2 (151) | str. 1-257